

A PIARISTA REND GAZDASÁGI HELYZETE A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

THE ECONOMIC SITUATION OF THE PIARIST ORDER IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Balla János
Nemzeti Közszerológiai Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

Egerváry Ignác piarista tartományfőnök 1806-ban kijárta I. Ferenc királynál a székesfehérvári örkanonok birtokának a kegyes tanítórendnek való adományozását. A nagylelkű donáció dátumához nemcsak a rendtartomány lassú pénzügyi szanalódása kötődik, hanem egy új típusú gazdasági szemlélet kialakulása is, amiről leginkább az öt darab, vaskos tartományfőnökségi számadás könyvek tanúskodnak. Az akkurátusan vezetett latin iratokból kiderül, hogy taxatívén milyen bevételei (proventus) és kiadásai (erogationes) voltak a tartományfőnökségnek a tizenkilencedik század elejétől kezdve egészen 1848-ig. A források másik jelentősége, hogy az egyes rendházak pénzügyi helyzetéről is képet kapunk, ugyanis a kiadásoknál rendszeresen visszatérő tétel az egyes házaknak nyújtott pénzügyi segély. Mindemellett felbukkannak olyan szereplők nevei is – pl. egy zsidó kereskedő, Figdor –, akik valamilyen gazdasági kapcsolatban álltak a renddel, de még nem tisztázott pontosan a kapcsolat természete. A forrásokban közvetetten felmerül a szerzetesek vagyonközösségének problematikája (vita communis), ugyanis nem egy szerzetest találunk mint hitelezőt, vagy mint kamatélvezőt, ami további vizsgálódást szükségeltet. Írásomban elsősorban az öt pénztárkönyvet szeretném bemutatni, forrásértékükre rámutatni, és egy-egy évet kiemelni gazdaságtörténeti szempontból.

ABSTRACT

In 1806, Piarist provincial superior Ignác Egerváry successfully petitioned Francis II, Holy Roman Emperor to grant the estate of the canon of Székesfehérvár to the Piarist Order. This generous donation marked not only the beginning of the slow financial recovery of the province, but also the emergence of a new kind of economic mindset—most clearly reflected in five substantial account books kept by the provincial leadership. These meticulously maintained Latin records provide detailed information on the revenues (proventus) and expenditures (erogationes) of the province from the early 19th century up to 1848. The sources are also significant for offering insight into the financial condition of individual houses within the Order, as financial support provided to them appears regularly among the recorded expenses. Moreover, the documents mention figures such as a Jewish merchant named Figdor, who had economic dealings with the Order, though the exact nature of these relationships remains unclear. The records also raise, albeit indirectly, the issue of communal property (vita communis) among the monks, since several individuals appear as creditors or interest-earners—an aspect that warrants further investigation. In this paper, I aim

primarily to present the five account books, highlight their value as sources, and focus on select years from an economic history perspective.

Kulcsszavak: egyház, állam, Iskolai alapítvány, gazdaság, 19. század

Keywords: church, state, school foundation, economy, 19th century

Bevezetés

„(...) in arcta quo sorte
Patres sustinuit Pios.”
Hannulik János

Egerváry Ignác (1751–1809) magyar piarista rendfőnök 1806-ban kijárta I. Ferenc (1768–1835) királynál a székesfehérvári örkanonokság birtokának a kegyes tanítórendnek való adományozását.¹ A nagylelkű donáció dátumához nemcsak a rendtartomány lassú pénzügyi szanalódása kötődik a 19. század első felében, hanem egy új típusú gazdasági szemlélet kialakulása is, amiről leginkább a bemutatandó rendfőnökségi számadáskönyvek tanúskodnak. Az akkurátusan vezetett latin iratokból kiderül, hogy taxatíve milyen bevételei (proventus) és kiadásai (erogationes) voltak a rendfőnökségnek a század elejétől kezdve egészen 1848/49-ig. A források másik jelentősége, hogy az egyes rendházak pénzügyi helyzetéről is képet kapunk, ugyanis a kiadásoknál rendszeresen visszatérő tétel az egyes házaknak nyújtott fenntartói pénzügyi segély. Mindemelett felbukkannak olyan szereplők nevei is – Figdor, a korszak egyik híres zsidó gyapjúkereskedője, pesti kisvállalkozó polgárok etc.–, akik intenzív gazdasági kapcsolatban álltak a renddel. A forrásokban közvetetten felmerül a szerzetesek vagyonszerepének problematikája (*vita communis*), ugyanis nem egy piaristát találunk mint hitelezőt, vagy mint kamatélvezőt. Tanulmányomban elsősorban a különböző pénztárkönyveket szeretném bemutatni, forrásértékükre rámutatni, és egy-egy évet gazdaságtörténeti szempontból kiemelni. Ahol pedig szükséges, ott a pesti rendház ún. *Status domus* iratkötegével kívánom ért-

¹ A kusztodiátus megszerzésének okairól és következményeiről bővebben: *Patonay József*: Medgyesi Somogyi János államtanácsos és a magyar kegyestanítórend 1. Tatai Kegyes Tanítórendi Gróf Esterházy Miklós Reál Gimnázium értesítője az 1933–34. tanévről, 33–81.; *Patonay József*: Medgyesi Somogyi János államtanácsos és a magyar kegyestanítórend 2. Tatai Kegyes Tanítórendi Gróf Esterházy Miklós Reál Gimnázium értesítője az 1934–35. tanévről, 5–46.; *Szentiványi Béla*: (1943): A piarista kusztodiátus gazdaságtörténete. Budapest, Szent István Társulat.; *Tóth Tibor* (1978): A mernyei uradalom a feudális rend utolsó szakaszában. Budapest: Akadémiai Kiadó.; *Balla János* (2024): A Piarista uradalom története 1806 és 1848 között. *Egyháztörténeti Szemle*, 2024(1) 54–71.;

hetőbbé tenni a rend szövevényes gazdasági életét.

A forrásokról

A tanulmányban használt hét darab könyv a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárának² ún. Archivum Provinciae Hungariae Vetus³ és egy az Archivum Provinciae Hungariae novum – vagy ahogyan magyarul nevezték a Magyar Rendfőnökség Új Levéltára – anyagaiban található. Ezekben a rend magyarországi rendfőnökségének legkorábbi iratait találjuk egészen 1692-től – amikor még a magyar házak a lengyel rendtartományhoz tartoztak – egészen 1848-ig. Itt tájékozódhatunk a rendfőnökség pénzügyi számadásairól, az ezekre vonatkozó iratairól, így például a rendtartomány kamatozó tőkéinek kimutatásairól, valamint a rendfőnökség pesti központjának építéséhez kötődő dokumentumokról. Mindezeket nevezzük összefoglalóan Rationes provincialiumnak, amiben a következő könyveket (libri) vizsgálom:

1. Liber introitus cassae provincialitiae (1790–1809). PMKL, APHV, Libri, Nr. 36.⁴
2. Liber expensarum provincialitarum (1790–1809). PMKL, APHV, Libri, Nr. 37.⁵
3. Liber introitus et exitus Provinciae Hungariae Scholarum Piarum (1809–1837). PMKL, APHV, Libri, Nr. 38.⁶
4. Capitalia Provinciae Hungaricae conscripta 1805/1806. PMKL, APHV, Libri, Nr. 39.⁷
5. Administratio subsidii regii (1804–1848). PMKL, APHV, Libri, Nr. 40.⁸
6. Administratio subsidii ex Custodiatu Albensi (1807–1850). PMKL, APHV, Libri, Nr. 41.⁹
7. Status domus Pestiensis (1753–1848). PMKL, APHV, Fasc. 15.¹⁰

A hetedik sorszámot kapott forrás ugyan kilóg a sorból, hiszen nem a provincialátushoz kötődik, ugyanakkor a komplex megértéshez mégsem

² A továbbiakban: PMKL. Külön köszönet illeti Koltai Andrást, aki a teljes, 1848 előtti anyagot újrarendezte és racionalizálta. *Koltai András* (2007): Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába. Budapest: Piarista Tartományfőnökség. 8–9.

³ A továbbiakban: APHV.

⁴ A továbbiakban: Lib. 36.

⁵ A továbbiakban: Lib. 37.

⁶ A továbbiakban: Lib. 38.

⁷ A továbbiakban: Lib. 39.

⁸ A továbbiakban: Lib. 40.

⁹ A továbbiakban: Lib. 41.

¹⁰ A továbbiakban: SDP (1753–1848).

nélkülözhető: a rendfőnökségen kibontakozó gazdasági élet elsősorban a rendházakat és az ott élő szerzetes paptanárokat szolgálta, hogy tisztességesen el tudják látni hivatásukat, nevezetesen a szegény ifjúság nevelését. Amikor egy ház vagy iskola anyagi nehézségekkel küszködött, értelemszerűen a rendfőnökhöz fordultak segélyért – ezekről is szólnak ezek a források –, amit, ha megkapott a kérelmező, általában mindkét helyen, vagyis a rendházak és az iskolák által vezetett Status domusokban és a rendfőnökségi pénztárkönyvekben is elkönyvelték. Előbbieket a tartományi káptalanok előtt és más alkalmakra is – házfőnökcseré, rendfőnöki vizitáció – a rendházak előjáróinak kellett készíteniük a rendházzal, mint egyfajta állapot- és helyzetjelentést. Ezekhez a jelentésekhez a kiadások és bevételek jegyzékét is csatolták, 1848-ból pedig a rendfőnökség erre vonatkozó észrevételei is megmaradtak.

A rendtartomány anyagi helyzete a 19. század elején

„A szomorúság most messze űzetett,
szökellnek a betegek, feledve testük gyötrelmeit,
s ujjong a mostoha fiú, feledve mostohaanyja kegyetlenkedéseit,
örülnek mind, hogy Ferenc az osztrák címeit
új és dicső tisztségekkel gyarapítja!”
Hannulik János

Magyarországon a piaristákat többnyire tehetősek főpapok, gazdag nemesi családok vagy városok hívták meg és telepítették le. Általában ugyanezen alapítók a működéshez kisebb-nagyobb alapítványokat tettek, épületeket adtak vagy kezdtek el építtetni, valamint eseti pénzsegéllyel is támogatták a szerzeteseket. Az alapítványi pénzek nagysága rendházonként eltérő volt, így az életszínvonal is meglehetősen különbözött az egyes helyeken.¹¹ Ahol templomot is kaptak a kegyes atyák, ott bevételeiket ki tudták egészíteni a lelkipásztorkodásból származó pénzekkel. Tanulságosak azok a megvalósulatlan alapítások, amikor is a roppant népszerű paptanárokat meghívták, de szinte csak a szerződéskötéskor vált világossá a potenciális alapító számára – pl. 1738-ban Kismarton városának –, hogy hosszú távon nem tud akkora anyagi ráfordítást biztosítani, ami elegendő volna egy iskola és a hozzá tartozó szerzetesek fenntartására.¹² Mindezekhez azt is érdemes hozzátenni, hogy a rendtartomány anyagi helyzete nagyban függött az ország, pontosabban a Habsburg Birodalom mindenkori gazdasági állapotától,

¹¹ A tanulmányban szerepeltetett néhány településen életben lévő árszabásokhoz: *Dányi Dezső* (2007): Az élet ára. Gabona és élelmiszerárak Magyarországon 1750–1850. Budapest, KSH Könyvtár és Levéltár.: 2007.

¹² A megvalósult és a meghiúsult alapításokról és a hozzájuk kötődő alapítványokról bővebben: *Balanyi György - Bíró Imre - Bíró Vencel - Tomek Vince* (1943): A magyar piarista rendtartomány története. Budapest, Magyar Kegyeztanítórend. 13–79.

ami ebben az időszakban nem nevezhető túlságosan fényesnek.¹³

A 18. század végén kibontakozó koalíciós háborúk óriási növekedést okoztak a magyar gazdaságban. A napóleoni háborúk (1792–1815) „helyzetbe hozták” a magyar mezőgazdaságot, ugyanis az államnak óriási hadsereget kellett élelmeznie. Az elhúzódó összeurópai konfliktus felverte az agrártermékek árát, ami a termelőknek hozott komoly hasznot. A magyar piarista rend ekkor azonban nem rendelkezett semmiféle uradalommal, vagy jelentős földbirtokkal, vagyis nem tartozott a háborús konjunktúrát élvezők csoportjába. Mint egyszerű tanárok és fogyasztók csak az árak drágulásával szembesültek napról napra, valamint az alapítványok és fizetésük elértéktelenedésével. Mindezt csak tetézte, hogy a bécsi udvar az 1762-től bevezetett papírpénznyomást a háború miatt fokozta, így 1798-ban már 91, 1807-ben 792, 1810-ben pedig már 1431 millió ezüstforint értékű bankjegy volt használatban. I. Ferenc császár kénytelen volt kétszer is a devalváció eszközéhez nyúlni: egyszer 1811-ben, amikor pátensével a pénz értékét egyötödére csökkentette, majd újra, 1816-ban, amikor 40%-kal leértékelte az öt évvel korábban kiadott pénzeket.¹⁴ Ezekben a válságos években igen bizonytalanná vált a rendtagok ellátása, iskoláiknak a fenntartása, és egyáltalán a rövid és hosszú távú működés.

¹³ Az államadósság felhalmozása már a 18. században is komoly gondokat okozott: 1711-ben 60,5 millió forintról 1740-re 101 millió forintra duzzadt, mialatt az éves adóbevétel az 1730-as évek közel 13 millió forintjáról 9-10 millióra apadt. *Hahner Péter* (2021): A régi rend alkonya. Pécs, Kronosz. 270. Ha az állam hosszú távon is finanszírozni akarta az iskolarendszert, akkor olyan forrásokat kellett találnia, ami nem terhelte tovább a hiányos költségvetést. Mária Terézia 1780-ban született alapítólevelével a feloszlott jezsuita vagyont az oktatási célokra létesített Tanulmányi Alapnak (Studienfond) adományozta. Bár II. József a Tanulmányi Alapot felfüggesztette, I. Ferenc visszaállította, s felügyeletét a Helytartótanácsra bízta. *Ugrai János* (2014): A központosítás és a modernizáció ellentmondásai: a bécsi állami (uralkodói) oktatáspolitikai megszületése a 18. század második felében. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 99–102. *Csizmádia Andor* (1966): A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Budapest, Akadémiai Kiadó. 191. A költségvetési hiány pedig csak rosszabb lett a 19. századra: „A hosszú és sorozatos vereségekkel járó háború azonban növekvő kiadásokkal járt, amelyek felborították az államháztartás egyensúlyát. A Habsburg-monarchia rohamosan eladósodott. Az államadósság 1780-ban 289 millió, 1790-ben 383 millió, 1810-ben pedig már 625 millió forint volt, több mint tizenkétszerese az évi állami bevételeknek. Mivel a hadi kiadásokat már sem az adókból, sem kölcsönökből nem lehetett fedezni, a kormány papírpénz-kibocsátáshoz folyamodott.” *Katus László* (2021): A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Pécs, Kronosz. 226.

¹⁴ *Pallos - Torbágyi - Tóth* 2017: 88–91. *Honvári János* szerk. (1998): Magyarország gazdaságtörténete – A honfoglalástól a 20. század közepéig. Budapest: Aula Kiadó. 210–213.

A rendi krónikák is egyhangúlag tanúsítják ezeket viszontagságos éveket.¹⁵ Pállya István tartományfőnök (1740–1802) szerint a legfőbb probléma a szegénység: az ellátás a házak nagy részében annyira gyér, hogy a szerzetesek szinte éheznek, a betegeket sem tudják rendesen táplálni. Ilyen körülmények között az iskolák fenntartásáról és fejlesztéséről nem lehet beszélni.¹⁶ Hannulik János (1745–1816), a 18. század piarista Horatiusa¹⁷ még ódát¹⁸ is írt 1802-ben, amelyben a tekintetes karokhoz és rendekhez fordul a tanítórend megsegítése érdekében. Az óda mellé persze egy hivatalos, tartományfőnöki kérvény is érkezett az országgyűléshez, amiben a következőket összegezte az újonnan megválasztott rendfőnök, Dományi Márk (1740–1814): a rendnek jelenleg 315 szerzetese¹⁹ és 25 iskolája van,²⁰ aminek ellátására mindössze 11.421 forint áll rendelkezésre a rendfőnöki kasszában.²¹ Egy szerzetes tanárra épphogy 36 forint jutna ezekben a válságos években, mikor az infláció már kezdte éreztetni a hatását.²² Ha összevetjük a tartományfőnöki jelentést az egyes házak Status domusával, akkor több-kevesebb egyezést találunk:²³

*1. táblázat. A piarista rendházak anyagi állapota a Status domus jelentések alapján 1802-ből*²⁴

¹⁵ PMKL, APHV, Historia Provinciae Hungariae Scholarum Piarum ab Anno 1802. usque 1816 inclusive (A továbbiakban HP 1802–1816).

¹⁶ Balanyi György (1942): Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Budapest, Szent István Társulat. 13.

¹⁷ Szörényi 2015: 18.

¹⁸ Címe: A' Kegyes Oskoláknak háláadatosságok az Ország-gyűlésének Méltóságos és Tekintetes rendjeihez Hannulik deák éneke után. Utalás a rend rossz anyagi állapotára a költeményben: „Noha ínség szorongatja / vékony jövedelmeket, / 'S abból szűken adogatja / szükséges élelmeket; / De hozzátok folyamodnak, / Joságtokban bizakodnak / Hogy közben vetéstekre / Szebb nap virrad fejekre.” In PMKL, APHV, HP 1802–1816. 124. A rövid idézetek is innét származnak: 235–238.

¹⁹ PMKL, APHV, HP 1802–1816. 110–112. A hivatalos rendi névsor szerint (familia domus) 1802-ben 335 a teljes taglétszám. In: PMKL, APHV, Familiae Religiosae Domorum Provinciae Hungariae, & Transilvaniae Scholarum Piarum Pro Anno MDCCCII. (A továbbiakban FD 1802.)

²⁰ PMKL, APHV, HP 1802–1816. 113–117.

²¹ Lib. 36.

²² Patonay 1935: 9.

²³ A pénztárkönyvet vezetőik nem mindig kalkuláltak teljesen pontosan, így a tanulmányban megtekinthető táblázatokban szereplő összegeket újrászámoltam és ezeket közlöm.

²⁴ Az éves jövedelmet a forrásokat követve forintban adtam meg.

Rendházak ²⁵		Bevétel	Kiadás	Külön- bőzet	Százalékban kifejezve	Létszám
1.	Breznóbánya	3658	3580	78	98%	12
2.	Korpona	1620	1748	-128	108%	10
3.	Kalocsa	1195	1500	-305	126%	12
4.	Kisszeben	1913	1910	3	100%	7
5.	Debrecen	2067	2260	-193	109%	10
6.	Szentgyörgy	1819	2768	-949	152%	12
7.	Nagykároly	3370	3201	169	95%	11
8.	Kecskemét ²⁶	3457	3357	100	97%	15
9.	Nyitra*	3803	4849	-1046	128%	22
10.	Magyaróvár	1887	1896	-9	100%	6
11.	Pest	9090	9006	84	99%	16
12.	Podolin	5230	5160	70	99%	16
13.	Privigye*	2907	3210	-303	110%	22
14.	Rózsahegy	1081	1136	-55	105%	6
15.	Selmecbánya	1500	2708	-1208	181%	7
16.	Szeged	3280	3080	200	94%	15
17.	Máramarossziget	2101	2050	51	98%	7
18.	Tata	2900	2980	-80	103%	12
19.	Temesvár	2103	2160	-57	103%	9
20.	*Trencsén	4123	4342	-219	105%	23
21.	Sátoraljaújhely	1926	2652	-726	138%	9
22.	Vác*	5491	5780	-289	105%	25
23.	Veszprém	1895	2000	-105	106%	8
24.	Kőszeg	1600	2113	-513	132%	9
25.	Nagykanizsa	945	1572	-627	166%	8
Összesen		70961	77018	-6057	109%	309 ²⁷

²⁵ Az összeírásból a két erdélyi ház, a besztercei és a kolozsvári hiányzik. Az előbbiben ekkor 7-en, az utóbbiban 17 éltek ebben az időben.

²⁶ A csillaggal jelölt házak egyben a képzésben lévő rendi utánpótlásnak is otthont adtak: a noviciátusnak Privigye, Kecskemét és Trencsén, a többi tárgyat – pl. teológia, filozófia – a rend különböző házaiban, így Nyitrán vagy Szentgyörgyön végezték a növendékek. A rendtagok elhelyezése a noviciátus után függött az egyes házak anyagi helyzetétől is.

²⁷ Az összesítésben a rend 31 novíciusa is benne van az 1802-es állapot szerint, hiszen az ő eltartásuk is a házak feladata volt.

2. táblázat. A tartományfőnökségi bevételek és kiadások 1802-ben²⁸

Hónap	Bevétel	Kiadás	Különbözet	Százalékban
Január	105	1451	-1346	
Február	789	399	390	
Március	350	1700	-1350	
Április	75	1945	-1870	
Május	1110	289	821	
Június	516	86	430	
Július	337	309	28	
Augusztus	36	387	-351	
Szeptember	800	911	-111	
Október	1880	2171	-291	
December	193	176	17	
Összesen	6191	9824	-3633	159%

Bár a rendfőnök szerint 11.421 forint volt a központi pénztárban, a ki-mutatások alapján megállapíthatjuk, hogy rövid és hosszú távon a rend-tartomány fenntarthatósága valóban veszélyben volt. Ideig-óráig még a tartomány ki tudta volna fizetni a hiányokat, de ez az amúgy is csekély és inflálódó alapítványi jövedelmeket teljesen felemészttette volna.

A terjedelem szükségsege miatt a 25 ház közül itt most csak a pesti rendház gazdasági életét mutatom be részletesebben.

3. táblázat. A pesti ház Status domus jelentése 1802-ből²⁹

²⁸ PMKL, APHV, Lib. 36.: 1802-es évi tartományfőnökségi bevételek (oldalszám nélkül). Ugyanabból az évből a kiadások: Lib. 37. (oldalszám nélkül). A novembe-ri számadás – feltehetően Pállya István rendfőnök hirtelen halála miatt – hiányzik ebből az évből.

²⁹ PMKL, APHV, SDP (1753–1848), ebből az anyagból pedig az 1802-es év (oldal-szám nélkül).

Alapítványok ³⁰		Összeg
1.	Kezdeti alapítvány	15.000
2.	Löwenburg-alapítvány	10.000
3.	További kegyes alapítványok	23.880
4.	Élő piaristák kölcsönei/betétjei	19.050
5.	Elhunyt piaristák betétjei	37.522
6.	Házfőnök szerzeménye	17.693
Összesen		123.145
Éves bevétel		
1.	Kezdeti alapítványból	525
2.	Kegyes alapítványból	1045
3.	Alapítványi tőkékből és a piaristák betétjeiből	5056
4.	Boltbérletből	1764
5.	Két norma-tanító városi fizetéséből	500
6.	Gazdasági bevételekből	200
Összesen		9090
Éves kiadások		
1.	Szerzetesek eltartására	5400
2.	Rendfőnökség fenntartására	450
3.	Piaristáknak kifizetett kamatokra	706
4.	Szolgák és lovak eltartására	400
5.	A rendház és iskola személyzetére	900
6.	Kápolna szükségleteire	150
7.	Tetőfedésre	200
8.	Gazdaság fenntartására	800
Összesen		9006

A közölt táblázatot egy további táblázattal kellett részletezniük a házfőnöknek a háromévenként összehívott rendi káptalanra. Ez egy előre megszerkesztett és kinyomtatott sablon volt, amit minden bizonnyal a rendfőnökség küldött ki a rektoroknak. Ezekben a fent bemutatott alapítványi tételek mellett egy részletesebb bevételi és kiadási lajstromot is találunk. Az 1802/03-as év szerint a pesti házban 17 szerzetes élt, akiknek munkáját 17 szolga segítette. A ház kasszájában 124 forint pihent, ami kiegészült a két norma-tanító 500 forintos fizetésével. A kamatozó alapítványok – a

³⁰ A pesti piaristák alapítványának és földjeinek történetéről bővebben: *Takáts* 1895: 116–119.

nyomtatvány szerint – 6, 5, 4, illetve 3,5 százalékon kamatoztak. A hat-százalékosból 5015 , az ötből 353, a három és félszázalékosból pedig 960 forint érkezett be. (A négy százalékos rubrika üresen maradt.) A különös elnevezésű behajthatlan adósságokból (Debitroum incassatorum) 960, az előadott dolgokból 800, illetve adományként 28 forint érkezett be. A rendház birtokában lévő különböző kisebb földekből, boltbérletekből etc. is érkeztek be pénzek a census cím alatt: lakbérből 251, boltbérletből 1297, a kertekből 457, a mezőkről 12 forint. Az utolsó előtti kategória a misézésből származó pénzek, amelyek 679 forintot tettek ki. 712 forint lett elkönyvelve az utolsó kategóriához a Census a Capitalibus Religiosorumhoz, vagyis a piaristák kamatjaiból befolyó jövedelmekhez.

A kiadásoknál az alábbiakat találjuk:

4. táblázat. *A pesti ház Status domus részletes jelentése a kiadásokról 1802-ből*³¹

Élelmiszer		
1.	kenyér, zsemle, liszt	805
2.	szalonna, disznósír, hús	1337
3.	vaj, tej, sajt, tojás	430
4.	szárnyasok, vadak	333
5.	halak, csigák, teknősök, angolnák	579
6.	zöldségek, hüvelyesfélék, gyümölcsök	438
7.	só, ételízesítő, kávé, cukor	377
8.	bor, pálinka, sör	35
Összesen		4334
Felszerelés		
1.	templom	392
2.	könyvtár, múzeum, iskola	48
3.	ruhák	659
4.	takarmányok	15
5.	gyertyák	203
6.	tűzifa	743
7.	bútorok	396
8.	tetőfedés	56
9.	lovak	255
Összesen		2767

³¹ SDP (1753–1848), ebből az anyagból pedig az 1802-es év (oldalszám nélkül).

Vegyes		
1.	posta, útiköltség, munkálatok, szállítás	164
2.	alamizsna	155
3.	peres ügyek	55
4.	piaristáknak kifizetett kamat	825
5.	összejövedelek	542
6.	kihelyezett tőke	110
7.	raktárak	45
8.	egészségügyi kiadások	100
9.	borok	1339
10.	rétek	113
Összesen		3448
Összesített kiadások		10 549

Most pedig tekintsük át, hogy a fent ismertetett adatok fényében miként értékelték a magyarországi piaristák anyagi helyzetét Bécsben. Megállapítható, hogy az udvar meglehetősen jól értesült volt a rend állapotát illetően, ami leginkább II. Józsefnek volt köszönhető. Az uralkodó rendeleteivel jócskán átalakította a magyarországi szerzetesrendek életét, köztük a piaristákét is, aminek során igen sokféle irat keletkezett.³² Az egyik legérdekesebb ötlete az volt a császárnak, hogy a piaristákat – összbírodalmi szinten – átalakítja egyfajta világi tanárképző intézetté.³³ Ehhez persze pontos jövedelem-összeírásra volt szüksége a rend anyagi állapotát illetően, hogy megvalósítható-e ez a terv. Mivel a felmérés azt mutatta, hogy egy ilyen szintű vállalkozásra elégtelenek a rend alapítványi tőkéi, így elállt ettől a kortársak szemében is mehökkentő tervtől.³⁴

A rend a császár halála után is napirenden maradt Bécsben a fenntartathatóságukat illetően.³⁵ 1801-es felterjesztésében maga József nádor (1776–1847) is foglalkozik a piaristák helyzetével. A nádor javaslatát, miszerint nagyobb állami támogatásban kellene őket részesíteni, az államkonferencián részt vevő tagok egy része – Izdenczy József, Kollowrat Lipót, Károly főherceg – kifejezetten támogatta. Ezután a Helytartótanácsot bízták meg azzal, hogy vizsgálja meg a rend erkölcsi és anyagi állapotát, hogy valóban méltó-e a magasabb támogatásra. A Budán székelő állami szerv Kollonich

³² *Katus* 2021: 110.

³³ PMKL, APHV, Intimata Regia. IV, Ab Anno 1786 Ad Annum 1787. Nr. 12, 26. Januar 1786.

³⁴ *Riedel* 2012: 315–316.

³⁵ Az érdeklődés másik oka az ún. jakobinus összeesküvésben érintett piarista szerzetesek szerepvállalása. Erről bővebben: *Benda* 1957.

László (1736–1817) kalocsai érseket kérte fel a vizsgálat lefolytatására.³⁶ A dokumentumok alapján elmondható, hogy a főpap egy az egyben a fentebb ismertetett Status domusok és a rendfőnök beszámolóira támaszkodott.³⁷ Éves fenntarthatóságukat 63 950, adósságukat pedig 9540 forintra taksálja. Számításai szerint egy paptanár évi ellátására 230 forint lenne elegendő, a házaknak pedig legalább 200 forintot állapít meg segélyezésül.³⁸

A piarista levéltárban található vizsgálati jelentések között találtam egy Humillima Propositio³⁹ nevet viselő jelentést és egyben propozíciót, ami már a Kollonich-féle javaslatcsomag tovább gondolása a Kancellária, a Tanulmányi Tanács, és a Helytartótanács által. A szöveg méltatta a kegyes atyák áldásos tevékenységét, amit a magyar ifjúságért végeznek, ugyanakkor a rendben leledző „lazaságot”⁴⁰ – a szöveg szerzője szerint – fel kellene számolni.⁴¹ A Helytartótanács szerint szerzetesenként 300 forintot kellene dotálni, a kancellária viszont csak 250 forintot javallt. Utóbbit elfogadva és ezzel számolva ez évi 38 000 forintos dotációt jelentett volna. Ennek az összegnek a biztosítására a zirci apátság jövedelméből rendelték 18 230 és a Tanulmányi Alapból pedig 20 000 forintot. A kancellária, József nádor és I. Ferenc egyeztetéseiből végül megszületett az uralkodói akarat: a piaristák 1804. május 1-jétől évi 32 000 forint állami segélyben részesültek, amit részben a Tanulmányi Alapból, részben a Vallási Alapból kellett kifizetni.⁴²

Dományi Márk rendfőnök munkálkodása a rendtartomány megmentéséért tehát sikeresnek bizonyult. Utóda, Egerváry Ignác, még ezt is

³⁶ A vizsgálat anyagát áttekintettem a piarista levéltárban: PMKL, APHV, For. 40, Fasc. 4. Acta in negotio reformationis disciplinae religiosae Ladislao Kollonich archiepiscopo Colocensi submissa (1802–1815). A továbbiakban: For. 40, Fasc. 4. Részletesebb anyag a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található: KFL.I.1.a. Egyházkormányzati iratok, Commissio data Aeppo Ladislao Kollonitz super restauranda in Ordine Scholar. Piar. disciplina religiosa et subsidio eidem ordini praestando 1802–1815. Az anyagról készült jegyzetek átengedéséért Koltai Andrászt illeti köszönet.

³⁷ Úgy tűnik az iratokból, hogy Kollonich a rendfőnökség alapítványait nem vizsgálta, csak a házakét és iskoláét. A rendfőnökséghez tartozó alapítványi pénzekről a következő részben lesz szó.

³⁸ *Domanovszky* 1925: 702.

³⁹ Humillima Propositio 1804-ből oldalszámok nélkül. In: For. 40, Fasc. 4.

⁴⁰ Ahogyan ő szó szerint fogalmazott: „malum ex relaxatione disciplinae...”

⁴¹ Utalás a II. József reformjai által okozott szerzetesi fegyelem lanyhulására: „Ugyanakkor a piaristákat is át akarták alakítani a világiak nevelésére szolgáló renddé, ami az ő körükben egy világiás irányzatot juttatott felszínre. Ezt látja érvényesülni Koppi és Piller eseteiben.” In: *Domanovszky* 1925: 42.

⁴² „Nach dem Antrag Eurer Liebden habe ich dem Piaristenorden in Ungarn einen jährlichen Unterstützungsbetrag von 32.000 fl. teils aus dem Studien- und teils aus dem Religionsfond vom 1-ten Mai 1. J. zahlbar bewilliget und in dieser Gemäßheit auch den Kanzleivortrag erlediget.“ *Domanovszky* 1925: 707.

túlszárnyalta: miként a bevezetésben írtam, ő volt az a primus acquirens, aki megszerezte a székesfehérvári kusztodiátust közössége számára 1807-ben.⁴³ Az alapítványi pénzekkel, az új, rendszeres államsegéllyel, valamint a mernyei uradalommal megtámogatva egy reményteljesebb jövő képe rajzolódott ki a kegyes tanítórend számára, dacára annak, hogy az ismertetett gazdasági helyzet – infláció, devalvációs rendeletek etc. – még sokáig nem javult Magyarországon.⁴⁴

Amiről a pénztárkönyvek beszélnek és amiről hallgatnak

„Ügyünket is felvettétek,
szorgalmunkat dicsértétek,
vagyunk népünk hívei,
s nem henyéző férgei.”
Hannulik János

A Kollonich-féle vizsgálatnál utaltam rá, hogy csak a rendházak gazdasági életét vették górcső alá, a rendfőnökséget nem. Hogy ennek mi lehetett az oka, csak találgatni tudunk. A fentebb bemutatott második táblázatból kitűnik, hogy ez is veszteségesen működött, tehát elképzelhető, hogy nem egy stabil fenntartóként gondoltak a provincialátusra, hiszen maga is komoly segélyezésre szorult, illetve a házak közvetlenül az alapítványi pénzekből fedezték napi szükségleteiket, amely pénzeket helyben kezeltek, sőt, mint látni fogjuk, a válságos időkben maguk a házak is kisegítik a rendfőnökséget.

Az alábbiakban a második táblázatban bemutatott 1802. évi rendfőnökségi bevételi és kiadási tételeit fogom bemutatni. Miből jött össze 6191 forint? Alapvetően háromféle tételből: a negyedévente (angaria) kiutalt államsegélyből, a házaktól kapott szubszidiumokból, valamint a különböző kamatokból.⁴⁵ Az államsegély az első és második negyedévben 750, a harmadik és negyedik pedig összevontan érkezve 1500 forint volt. A házak közül ebben az évben Breznóbányáról 400, az erdélyi házaktól 600, míg Podolinból 350 forint érkezett a rendfőnök kasszájába. Mire költötték a befolyt pénzeket? Itt is három kategóriát lehet elkülöníteni: a provincialátushoz köthető kiadásokra, a szorult anyagi helyzetben lévő rendházakra és a kamatok kifizetésére. Az elsőben többek között olyan tételeket találunk, ami a rendfőnök személyéhez köthető: utazási költségek, gyógyszerek, ruhák. Itt találjuk még a provincia titkárságához tartozó elemeket,

⁴³ PMKL, APHV, HP 1802–1816. 260. Az adománylevél kópiája: PMKL, APHV, Diplomata fundationum collegiorum nostrorum (litterae privilegiales) 1671–1844, 8, 33/A, Collatio Custodiatu Albensis Ordine Scholarum Piarum Provinciae Hungariae 1807. 07. 10.

⁴⁴ A kusztodiátus történetéről bővebben: *Szentiványi*: 1943, *Balla*: 2024.

⁴⁵ Ezekről később lesz szó részletesen a Capitalia Provinciae Hungariae kapcsán.

így például a különböző könyvek, írószerek, gyertyák, postaköltség és a szolgák fizetése, valamint kávéra, cukorra és dohányra fordított pénzeket is. A házak támogatását illetően elmondhatjuk, hogy alapvetően azok a házak kaptak a rendfőnökségtől, ahol növendékképzés zajlott: Kecskemét 10, Trecsén 100, Nyitra és Privigye 210, míg Vác 4150 forint dotációban részesült egy év alatt. Saját pénzét hét rendtag kamatoztatta a rendfőnökségen: Schvartzl Zsigmond (1749–1803) a tatai rendház tagja, a komáromi gimnázium igazgatója, 1802-ben 100, Pállya István (1739–1806) váci rektor és rendfőnöki asszisztens 165, Verner Zsigmond (1752–1811), a rendfőnök titkára pestről 55, Mátyásovits Glicér (1748–1812) trencsényi promagiszter 100, Risinger Özséb (1736–1816) rendfőnöki asszisztens Vácról 105, Kiss Tamás (1749–1823) nagykárolyi tanár 45, míg Alber János (1753–1830) teológiai doktor, a kolozsvári szeminárium tanára 25 forint kamatkifizetésben részesült.⁴⁶ Eseti juttatásban – amit nem mindig részleteztek külön – is részesültek páran: Koválszik Tamás (1740–1821) hitszónok Trecsénből 5, Volákó Marcell (1729–1803) betegállományban lévő rendtag 10, Sárváry Ferenc (1747–1804) váci gimnáziumi igazgató 20, Horváth József váci filozófiai tanár (1774–1841) 41, Risinger Özséb 8, Koláry Mátyás (1770–1839) hittanár Temesvárról 5, egy piarista jelölt, noviciátusba lépő, nevezett Elenyák György (1784–1853) kapott útiköltségre 3, illetve 4 forintot utaltak ki hat meg nem nevezett klerikus utaztatására. Ezeket a pénzeket feltehetően utazásra kapták, noha a legtöbb esetben, amint említettem, nem rendeltek címet a kifizetéshez. Horváth József 41 forintjában benne van 35 forint honorárium, amit nem indokoltak, hogy pontosan mire is kapta. Talán egyfajta előleg lehetett a Károlyi családtól, ugyanis a következő évtől ő lesz gróf Károlyi István (1797–1881) egyik házitanítója, de még valószínűbb, hogy állami jutalmat kapott, amit a rendfőnökség utalt ki számára.

A Lib. 36. és Lib. 37. könyveknek a folytatása és egyben racionalizálása 1809-től a Lib. 38.⁴⁷, ami a bevételeket és a kiadásokat immáron nem külön, hanem egy közös pénztárkönyvbe vezeti 1837-ig. A legfőbb változás innentől kezdve, hogy két új pénztárral bővül a rendfőnökségi kassza és pénztárkönyvek sora, ugyanis a megnövelt királyi segélyeket⁴⁸ és a kusztodiátusból⁴⁹ érkező pénzeket már nem ebbe a kasszába teszik, hanem ezek mellé, külön-külön, így párhuzamosan már három könyvet vezetnek egészen 1837-ig, amikor is a Lib. 38-at lényegében beolvasztják a másik kettőbe és nem írják tovább.

⁴⁶ A forrásokban szereplő szerzetesek adatait a *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997* című könyvből vettem. A továbbiakban: *Koltai* 1998.

⁴⁷ PMKL, APHV, Lib. 36.

⁴⁸ Vagyis a *Subsidii Regii* (1804–1848): PMKL, APHV, Libri, Nr. 40.

⁴⁹ *Subsidii ex Custodiatus Albensis*: PMKL, APHV, Libri, Nr. 41.

5. táblázat. A provincialátus részletes bevételei és kiadásai 1802-ből⁵⁰

Bevétel	Tétel	Összeg	Százalékban
1.	Államsegély	3000	48%
2.	Segély a rendházaktól	1350	22%
3.	Kamatokból	1841	30%
Összesen		6191	100%
Kiadás	Tétel	Összeg	Százalékban
1.	Működési költség	4453	45%
2.	Rendházak támogatása	4680	48%
3.	Kamatok kifizetése	595	6%
4.	Eseti kifizetése rendtagoknak	96	1%
Összesen		9824	100%

Mielőtt rátérnék a tőkepénzeket összeíró forrásra, a vita communis problematikájáról kell szólnom. Az 1777-ben napvilágott látott Ratio Educationis⁵¹ helybenhagyja a papok és szerzetes tanárok állami fizetését az erőteljesebb ösztönzés érdekében, sőt nyugdíjat is ígér a kitartó tanári szolgálat fejében.⁵² A rendházak által készített Status domusokban nincs nyoma annak, hogy a szerzetesek a kiutalványozott pénzeket átadták volna a házfőnököknek.⁵³ Mekkora összegekről van szó? Az igazgató és a retorika tanárai 600, a poézis és szintaxis tanárai 500, a grammatika tanárai 400, a hittanár 400, a principisták 350, a rendkívüli tanárok pedig 200 forint fizetést kapnak.⁵⁴ A forrásokból úgy tűnik, hogy ezekről a pénzekről nem kellett elszámolnia a piaristáknak, ezt a rendházi ellátás mellé kapták, így nyugodtan befektethették. Mivel jelentős pénzintézetek nem álltak még rendelkezésre a korszakban Magyarországon, így a kölcsönadás volt az egyetlen lehetőség a tanári fizetésük kamatoztatására. A hiteltevékenységet különösebben nem szabályozták ebben az időben: legfontosabb fedezetnek a kölcsönvevő személyes hitele, presztízse, kapcsolatai számítottak.⁵⁵ Kézenfekvő volt, hogy egy-egy rendtag magára a rendfőnökségre tekintsen hitelintézetként és vagyonát itt fialtassa, tekintve, hogy szerzetesi fogadalma miatt halála

⁵⁰ PMKL, APHV, Lib. 36.

⁵¹ Mészáros 1981.

⁵² Uo. 55.

⁵³ Kornis Gyula (1885–1958) szerint évi száz forintot adtak be a szerzetesek ellátásuk fejében, de ezt a vizsgált korszakban semmilyen forrás nem bizonyítja, talán ez egy későbbi szokás lehetett. Kornis 1927: 545–546.

⁵⁴ Finácsy 1902: 342–343., Kornis 1927: 545.

⁵⁵ Gergely 2019: 34.

után a rendet fogja vele gyarapítani.⁵⁶ Így érkezünk el a következőkben bemutatandó, 1805 és 1806 között készített rendfőnökségi tőkeösszeírások könyvéhez.⁵⁷

Öt olyan, korábban említett piaristát találunk, akik pénzüket rábízták a provincialátusra

6. táblázat. *A piaristák provincialátuson kamatozó pénzei 1806-ból*⁵⁸

Hitelező	Tőke	Kamat	Hozam	Fizetési határidő
1. Risinger Özséb	2100	5%	105	Nov. 30. & Máj. 30.
2. Mátyásovits Glicér	1000	5%	50	Máj. 30.
3. Kiss Tamás	900	5%	45	Máj. 30.
4. Alber János	500	5%	25	Nov. 14.
5. Verner Zsigmond	500	5%	25	Febr. 23.
6. Dubniczky György ⁵⁹	1000	6%	60	Dec. 6.
7. Váci iskola	1000	5%	50	Jan. 1.
Összesen	7000		360	

Rajtuk kívül még ketten szerepelnek egy külön táblázatban: Viczigmann Vincent (1769–1806) és Rabenhuber Bernárd (1749–1807) 500-500 forinttal. Előbbi az összeíráskor halhatott meg, ugyanis hagyatékából még 3000 forint került a neve mellé. Szintén külön szerepel Dugonics András (1740–1818), a pesti egyetem tanára 1000 forinttal. Egy rubrikában szerepelnek Lippay József (1762–1807) 300, Bielek László (1744–1807) 500, Beznák Károly (1750–1808) 300, Podhradczky Mihály (1737–1808) 381, Lengváry Jakab (1765–1806) pedig 44 forinttal. Alattuk található Skulteti György (1747–1812) 2000, Pales Henrik (1756–1835) 1500, Greguss György (1757–1831) 500, Kalluska Szeverin (1744–1808) 1000 és Bolla Márton (1751–1831) 500 forinttal. A felsorolt piaristáktól tehát mindösszesen 12 025 forint származott. Nemcsak élő, hanem elhunyt szerzetesek vagyonát is kamatoztatta a rend. Königsacker József (1733–1797) kiérdemesült rendfőnök 4700 forintot hagyott örökül, ami 3,5%-os kamaton a Magyar Kamaránál volt elhelyezve, mely évente 167 forintot jelentett a provinciának. Rajta kívül Hueber Joakimnak (1746–1801) 1800, Krúzi Mártonnak (1736–1801) 1000, Hell Engelbertnek (1725–1793)

⁵⁶ Ez a gyakorlat egészen 1847-ig jól dokumentált, de már nem egy könyvben, hanem füzetebe vezette a rendfőnöki titkár. Ehhez bővebben: PMKL, APHV, Fasc. 10., Tabellae capitalium Provinciae Hungariae Scholarum Piarum.

⁵⁷ PMKL, APHV, Lib. 39.

⁵⁸ PMKL, APHV, Lib. 39. Oldalszám nélkül.

⁵⁹ Dubniczky György (1762–1810) piarista Privigyén volt a novíciusok promagisztere.

1000, Czabay Sándornak (1744–1800) 1500, a Peer-kódexről elhíresült Peer Jakabnak (1765–1792) rekordösszegű 9000, Berczeli Károlynak (1748–1801) 1000, Jakoss Ambrusnak (1733–1800) 1500, Kossik Bazilnak (1744–1803) 1000, Dominkovics Józsefnek (1750–1804) 1000, mindösszesen tehát 18 800 forint volt még elhelyezve. A provincialátus az 1805/06. évben 36 835 forintot kamatoztatott, ami 19 élő és 9 elhunyt piaristától származott. Az 1806. évi személyi állomány tanúsága szerint ekkor 376 rendtagot számláltak, vagyis a szerzeteseknek kevesebb mint 6 százaléka bízta pénzét a rendfőnökségre.

A következőkben azt vizsgálom, hogy kik voltak azok a jogi és természetes személyek, kisvállalkozók, polgárok, akikre rábízta a tartomány a kamatoztatni kívánt pénzeket. A legtöbb tőkekihelyezésről elmondható, hogy 6%-on kamatoztak és évente egyszer fizettek. Öt esetben kapott a rend félévente juttatást: a Magyar Kamarától 262, egy bizonyos Kerekes bárónőtől – két külön tőkéből – 50 és 90, Jankovits Miklós pesti városi tanácsostól 60, Krachenfels sörfőzőtől – szintén két külön tőkéből – 156 és 180, Károlyi gróf örököseitől pedig 125 forintot. A könyv tanúsága szerint Szeged városánál 2600, míg Pesten 2700 forintot helyeztek el a kegyes atyák 6%-os kamattal, ami évi 325 forint bevételt jelentett. Két belső piarista intézménynél is volt elhelyezés: Tatán 1500 forint évi 5%-os kamaton, ami évi 75 forintot kamatozott. A másik az Egerváry-féle szerzemény, a kusztodiátus. Itt 3000 forintot helyeztek el 6%-os kamaton, ami félévente 90 forinttal gyarapított a provincialátust. A jogi személyeknél összesen 21 800 forint volt kihelyezve, ami 754 forinttal járt évente.

A természetes személyeket az alábbi táblázatba foglaltam. Legtöbbjük azonosítása a Hungaricana névtárainak segítségével sikerült.⁶⁰ A vizsgált tőkeösszeírást vezető két piarista általában csak a polgárságukat tüntették fel, a foglalkozásukat nem.

7. táblázat. Természetes személyeknél kamatozó rendfőnökségi pénzek⁶¹

Kinél?	Meny-nyit?	Ka-mat	Ho-zam	Mikor-tól?	Foglalkozása
1. Martinus Kissko	600	6	36	1788	gnézdai plébános
2. Baronissa Kerekess	1000	5	50	1791	
3. Baronissa Kerekess	4000	6	90	1791	
4. Antonius König	500	6	30	1794	pesti polgár, tímár
5. Antonius König	1500	6	36	1796	pesti polgár, tímár

⁶⁰ <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/> (2024. 05. 25.)

⁶¹ PMKL, APHV, Lib. 39. Oldalszám nélkül.

6.	Nicolaus Jankovits	2000	6	120	1797	pesti polgár, tanácsos
7.	Ferdinandus Vieser	1200	6	72	1800	pesti polgár, ács
8.	Károlyi gróf (örökösök)	500	5	250	1802	
9.	Augustinus Berghammer	2000	6	120	1802	pesti polgár, bőröndös
10.	Theresia Beniczky	2000	6	120	1803	
11.	Carolus Zerha	1000	6	60	1804	pesti polgár, pipafaragó
12.	Ludovicus Gusman	1000	6	60	1804	pesti polgár
13.	Nicolaus Neumajer	1500	6	90	1804	pesti polgár, parókakészítő
14.	Josephus Hesischman	100	6	42	1805	pesti polgár, cipész
15.	Carolus Kurtz	1000	6	60	1805	pesti polgár, szappanfőző
16.	Joannes Gabler	5000	6	150	1807	pesti polgár, üveges
17.	Joannes Hoch	5000	6	60	1807	pesti polgár, szappanfőző
18.	Michael Krachenfels	3000	6	180	1807	pesti polgár, sörfőző
19.	Josephus Eichorn	600	6	36	1807	pesti polgár
20.	Michael Krachenfels (örökösök)	2600	6	156	1808	pesti polgár, sörfőző
21.	Joannes Slavik	1000	6	150	1809	pesti polgár
Összesen		37 100		1968		

A királyi segélyek és a kusztodiátus bevételeinek könyvei

„Figdor úr a legbecsületesebb,
legtisztességesebb ember,
akit valaha ismertem.”

Krúdy Gyula: A szobrok megmozdulnak

Először a királyi segélyek könyvét fogom bemutatni, amit 1804-től egészen 1848-ig vezettek a pesti piarista rendfőnökségen.⁶² Ennek – és a kusztodiátus

⁶² PMKL, APHV, Lib. 40.

diátusi könyvnek is – a párja az az iratcsomó, füzetköteg, amibe szintén vezették az innét beérkező és kimenő pénzeket.⁶³ Úgy tűnik, először ide, majd később pedig letisztázva átvezették a nagy könyvekbe is az igen gyakori pénzforgalmat. A források érdekessége, hogy év végén ezekben elkészítették azt a kimutatást, hogy házanként mennyi pénzt adományoztak, azonban ezeket már nem másolták át a nagy pénztárkönyvekbe.

Dományi rendfőnök nem késlekedett, azonnal hozzálátott a beérkezett állami segélyek arányos szétosztásához a szükségét szenvedő házak között. A számozatlan könyv első oldalain azt látjuk, hogy a Vallás és Tanulmányi Alapoktól az első évben egy rendkívüli nagyságúnak mondható 42.250 forintot utalványoztak ki a rendnek. Ebből összesen 30.579 forintot fordítottak a házak megsegítésére, így a következő tanévre 11.671 forint tartalék maradt. A számadás hitelességét magának a rendfőnöknek a saját kezű aláírása nyomatékosítja az oldalak alján. A későbbiekben ez avval egészül ki, hogy a provinciális mellett az asszisztensek is szignózzák az adott évet. A káptalan ideje alatt pedig egy könyvvizsgáló szerzetes is áttekinti a korábbi hároméves rendfőnöki ciklus pénzforgalmát, és ha mindezt rendben talál, ő is hitelesíti a könyvben feltüntetett adatokat.

Milyen címen juthattak hozzá az egyes házak a királyi segélyekhez? Több kategóriát állítottak fel: támogatás, könyv, nyomtatványok, jutalom, tetőfedés, útiköltség. Ami első pillantásra meglepő, hogy először nem a leg súlyosabb anyagi helyzetben lévő házak – pl. Selmezbánya, Nagykanizsa, Szentgyörgy – kaptak magas segélyezést, hanem a növendékházak:⁶⁴ Vác, Privigye, Trencsén, Nyitra, Kecskemét. Ez a tendencia a Dományi lemondását (1805) követő Egerváry-féle rendfőnöki ciklusban sem fog jelentősen változni. Újdonság, hogy támogatási alanyként megjelennek az erdélyi házak, Beszterce és Kolozsvár is, bár jelentősebb összeget nem utalnak számukra. A különböző éveket vizsgálva kitűnik, hogy a házak eseti támogatására kell a legtöbb pénzt fordítani, utána következik a korszakban éves szinten 200 forintot kitevő tetőfedési segélypénz, majd harmadik helyen a jutalmi pénzeket találjuk mint rendszeres tételt. A többi költségek, mint a könyvek, vagy utazásra fordított összegek nem terhelték meg annyira a rendfőnöki kasszát.

Az 1808/09-es tanévtől változik a könyvelés: elhagyják a nyolcadik ábrán bemutatott részletes kimutatást házanként, innentől negyedévenként (angaria) összesítik a beérkezett és kiutalványozott segélyeket. Előbbinél bővülést is látunk, ugyanis a Tanulmányi (20 000 Ft) és Vallás Alap (20 000 Ft) rendszeres juttatásai mellett a növendékekért is kap pénzt a

⁶³ PMKL, APHV, Fasc. 7. Rationes administrati subsidii regii et proventuum Custodiatus (1804–1830), valamint Fasc. 8. Rationes administrati subsidii regii et proventuum Custodiatus (1830–1847).

⁶⁴ Lásd fentebb az 1. ábrát.

rend az államtól, ami 3750 forintot jelentett évente, valamint Erdélyből⁶⁵ is érkezik 1562 forint. A kiadási oldalon a megszokott főbb tételeken túl megjelenik a kolozsvári növendékek támogatása (881 Ft), a tanári vizsgákkal kapcsolatos költségek (168 Ft), valamint a Vácott megtartott káptalan anyagi vonzata (245 Ft) is. Egy rendkívüli tételt is találunk: Hulyák Péter (1778–1811) váci tanár betegségéből adódó kezelési költségeket (170 Ft) is átvállalta a rendfőnökség rendházától ebben az esztendőben.

1847/48-ig mindig képződött kisebb-nagyobb maradék, amit átvittek a következő évre, vagyis sose költek túl ebből a kasszából. A negyvenes évektől újra változtatnak a tételeken, és a kiadási oldalon egységesen 24 kategória alá sorolják be a kiadásokat: háztartás, épületkarbantartás, ruházat, tiszteletdíj, dispoziációból, vagyis a szerzetesek elhelyezéséből fakadó költségek; alapítványok, rendházak, rendtársak és a rendfőnökség kamatfizetései; adók, ügyvivők és perek, egyetemi vizsgák, egészségügyi kiadások, postaköltség, könyvek, közszükségletek (káptalan); tartományfőnöki vizitációs költségek (rendházak, növendékházak, kuztodiátus), alamizsna, adósságtörlesztés, kölcsön rendházaknak, a rendfőnök kocsijának fenntartása, valamint egy egyéb nevű kategória, ami alá írószereket, pakolási kellékeket tüntettek fel.⁶⁶

Az utolsó évben ezen kategóriák alatt 35 079 forintot találunk. Ha pedig megnézzük a bevételi oldalt, ott azt látjuk, hogy az 1804-ben kapott rendkívüli összeget (40 000 forint) lecsökkentették a megígért 32 000 forintra, amely mellé 3000 forintot kaptak még a piaristák rendi utánpótlásuk nevelésének költségeire. Ez még kiegészül a korábban emlegetett előző évi maradékkal 1846/47-ből, ami 8332 forint volt. 1848/49-re tehát 8253 forint maradékkal indíthatták az évet a rendfőnökségen.

8. táblázat. Az 1804/05. év királyi segélyek elosztása a rendházak között

Rendházak		Támogatás	Tetőfedés	Jutalom	Könyv	Nyomtatványok	Pénztárkönyv	Összesen
1.	Beszterce						2	2
2.	Breznóbánya			80				80

⁶⁵ Az erdélyi házak gyakorlatilag egy külön országhoz, az Erdélyi Nagyfejedelemséghez tartoztak ebben az időben, így ezeknek az igazgatása és segélyezése nem Magyarországtól függött, noha mint látjuk, a piarista pénztárkönyvekben velük is számoltak.

⁶⁶ Bár a 24 kategóriát minden esetben feltüntették, de a kamatfizetéseket, ügyvédi költségeket, a tartományfőnök vizitációs költségeit, az adósságtörlesztést, valamint az egészségügyi kiadásokat nem ebből a pénztárból, hanem a kuztodiátushoz tartozóbból fedezték. Könnyen belátható, hogy utóbbi nélkül továbbra is veszteséges lett volna az éves költségvetés.

3.	Korpona	600	200	105				905
4.	Kolozsvár							0
5.	Kalocsa	514	200	120				834
6.	Kisszeben	207	200	160				567
7.	Debrecen	100	200	170				470
8.	Szent-györgy	1300	200	60				1560
9.	Nagykároly			170				170
10.	Kecskemét*	1238	200	150	50			1638
11.	Nyitra*	3400	200	240	38			3878
12.	Magyaróvár		200					200
13.	Pest	400		200	11			611
14.	Podolin		200	190				390
15.	Privigye*	4000	200	180				4380
16.	Rózsahegy	668	200	65				933
17.	Selmecbánya	350	200	170				720
18.	Szeged			535	128			663
19.	Máramaros-sziget		200	220				420
20.	Tata			150				150
21.	Temesvár	4	200	190				394
22.	Trencsén*	3308	400	215	8			3931
23.	Sátoraljaúj-hely	324	200	150				674
24.	Vác*	4750	200	120				5070
25.	Veszprém		200	170		544		914
26.	Kőszeg	400		105				505
27.	Nagykanizsa	400		120				520
Összesen		21 963	3800	4035	235	544	2	30 579

Az utolsó vizsgálandó könyv⁶⁷ a kuszodiátusi jövedelmekről szól, ami sok könyveléstechnikai hasonlóságot mutat a királyi segélyek könyvével: időben és beosztásában követte a negyedéves rendszert, évente végeztek könyvvizsgálatot, amit a tartományfőnök és asszisztensei láttamoztak, hasonló kategóriákat alkalmaztak, valamint szintén évente készítettek részletes számadást, és nem mellékesen ez a pénztár sem volt deficitese a

⁶⁷ PMKL, APHV, Lib. 41. (oldalszám nélkül).

korszakban. Eltérés, hogy mivel a kusztodiátustól származó jövedelmek az uradalmi gazdálkodás folyamánai, így sokkal szigorúbban ellenőrizték ezeket a pénzeket. Először is a rendfőnök megbízásából külön kormányzóság működött Mernyén, ahol először Egerváry Ignác megbízásából Bolla Márton testvére, Bolla Antal (†1827) volt a kormányzó, majd később két rendtag kezdett el beletanulni ebbe az új szolgálatba: Ugróczy Ferenc (1785–1836) és Dornay István (1821–1885). Másodsorban a pesti rendfőnökségen a rendpénztárnok és pénzkezelő mellett megjelenik egy külön adminisztrátori feladat, ami azt szolgálja, hogy az uradalomból beérkező pénzeket rendszeresen ellenőrzi. Ezt a feladatot a tartományfőnök asszisztensei látták el, ők felügyelték a pénztárosokat és a könyvelést. Érdekesség, hogy míg a királyi segélyek könyvét csak latinul vezették, ezt a könyvet a forradalom és szabadságharc évében magyarul kezdték el írni, majd az önkényuralom korszakában újra visszaálltak a latinra.

Hogyan alakultak a bevételek, illetve mire használták fel ezeket a jövedelmeket a rendfőnökségen?

Az alábbi áttekintő táblázatba foglaltam össze az 1847/48-as évet

9. táblázat Az 1847/48. év kusztodiátusi számadáskönyvének bevételei és kiadásai

Bevétel		Összeg	Százalékban	Kiadás	Összeg	Százalékban
Tétel				Tétel		
1.	Maradék 1846/47-ből	15219	11%	Rendházak	88650	73%
2.	Kusztodiátustól	82799	60%	Ruhák	10180	8%
3.	Figdortól	41138	30%	Kamatok	5266	4%
4.				Egyetemi vizsgák	47	0%
5.	Egészségügy	823		1%		
6.	Könyvek, újságok	2363		2%		
7.	Tiszteletdíjak	4187		3%		
8.	Rendfőnökséghez köthető kiadások 9778			8%		
9.	Összesen	139 156	100%		12 1294	100%
10.	1848/49-re marad	17 862				

Ha összevetjük a kuzstodiátusból származó bevételeket az államsegélyekkel, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy az uradalomból származó bevételek elengedhetetlenek voltak a rendtartomány működéséhez. A mindkét kasszából származó maradék pedig igazolja, hogy rendkívül átgondoltan csoportosították a kiadásokat, hogy tudniillik mit, melyik pénztárból, mikor fizetnek. A legnagyobb összegeket továbbra is a rendházakra fordítják. Tetőfedésre 1847/48-ban közel 5000 forintot kaptak a házak, a maradék 83 671 forintot tiszta segély formájában utalványozták ki.

10. táblázat Az 1847/48. év kuzstodiátusi jövedelmekből származó rendházi segélyezések alakulása

Rendház		Támogatás
1.	Beszterce	370
2.	Breznóbánya	400
3.	Korpona	1502
4.	Kalocsa	4952
5.	Kisszeben	682
6.	Debrecen	1590
7.	Szentgyörgy	2942
8.	Nagykároly	500
9.	Kecskemét*	3752
10.	Nyitra*	22 219
11.	Magyaróvár	409
12.	Privigye*	5200
13.	Rózsahegy	2943
14.	Selmecbánya	717
15.	Máramarossziget	2073
16.	Tata	3000
17.	Temesvár	859
18.	Trencsén*	6503
19.	Sátoraljaújhely	2060
20.	Vác*	17 100
21.	Veszprém	524
22.	Nagykanizsa	3124
23.	Léva	250
Összesen		83 671

A táblázatból kitűnik, hogy a legtöbb támogatást a korszakban továbbra is a növendék- és tanárképzéssel foglalkozó házak kapták. Feltűnő a századelős számokkal összevetve, hogy a reformkor végére Korpona, Kalocsa, Debrecen, Rózsahegy, Máramarossziget, Tata, Sátoraljaújhely és Nagykánizsa sokkal nagyobb mértékben szorult rá a központi támogatásra. Stabíl költségvetéssel rendelkező házaknak mondható a kolozsvári, pesti, podolini, szegedi, és a többi, ezer forint alatti támogatást kapók helyzete sem mondható kritikusnak. A kőszegi ház 1815-ben megszűnt, „helyette” Léván alapítottak új rendházat és iskolát ugyanebben az esztendőben, ami nem igényelt rendkívül nagy összegeket a fenntartótól.

Végezetül nézzük meg, hogy ki lehet a pénztárkönyvben feltűnő gyapjúkereskedő, nevezett Figdor? Érdemes először azt tisztázni, hogy miért pont a gyapjú volt az egyik legjelentősebb bevételi forrása a piaristák kezében levő uradalomnak. A válasz a 19. század elején létrejött európai gyapjúkonjunktúrában keresendő, amikor is a magyar gyapjúkivitel intenzíven növekedett: amíg a 18. század végén a magyar gyapjúexport értéke évente 2,5 millió volt, az 1816–1826-os években már 13,5 millió forintra emelkedett. Ezekben az években alakult Pest a gyapjúkereskedelem fővárosává és a különböző kereskedők – így a Figdor családé is – nagy hasznot hajtó vállalkozásainak otthonává. A gyapjúkereskedelem a korszakban az egyik kiemelt hitelüzletnek számított. A kereskedő 6 százalékos kamattal mellett előlegezte a tulajdonosnak a gyapjú prognosztizált eladási árát, amiből aztán levonták a feltételezett ár 10 százalékat. Miért érte ez meg pontosan? Azért, mert a kivitelnél elért árkülönbözeten kívül a vásárlásba fektetett tőke 16%-ot kamatozott.⁶⁸

Tóth Tibor vizsgálódásai szerint a mernyei uradalomból származó gyapjút 1833-tól már nem belföldön, hanem ügynökök segítségével a Schöller-, a Bleichröder-, a Biedermann-házaknál,⁶⁹ vagyis a bécsi piacon értékesítették. Szerinte a nagytermelő és nagykereskedelmi kapcsolat kiépülését mutatja, hogy 1838-tól Strasser Fülöp személyében már állandó ügynököt foglalkoztattak a gyapjú és a búza elhelyezésére, ugyanakkor a Figdorokról nem tesz említést művében.⁷⁰

Bácskai Vera kutatásait és a piarista pénztárkönyveket összevetve kiderül, hogy Figdor Izsák (1768–1850), a Figdor & Sohn nevű cég alapítójának Dávid (1796–) vagy Zsigmond⁷¹ (1814–), nevű kereskedő fiával állhatott kapcsolatban a rend.⁷² Utóbbi a pesti és bécsi posztógyártó nagykereskedőnek, Kadisch Joachimnak⁷³ (1785–1853) volt a veje, így őt

⁶⁸ Kosáry 1975: 327.

⁶⁹ A Biedermann-ház a rendfőnökségi pénztárkönyvben először az 1849/50. évben tűnik fel.

⁷⁰ Tóth 1978: 57.

⁷¹ Kövér 2002: 61.

⁷² Bácskai 1989: 83–84.

⁷³ Komoróczy 2012: 950.

valószínűsíthetjük. A pénztárkönyv először az 1846/47. évben tesz róla említést, amikor is kiszorítja a korábban szintén gyapjúval is kereskedő pesti posztókészítő polgárt, Stein Jánost. Figdor ezek után és a szabadságharcot követő időszakban is a rendfőnökség megbízható gazdasági partnere maradt.

Összegzés és kitekintés

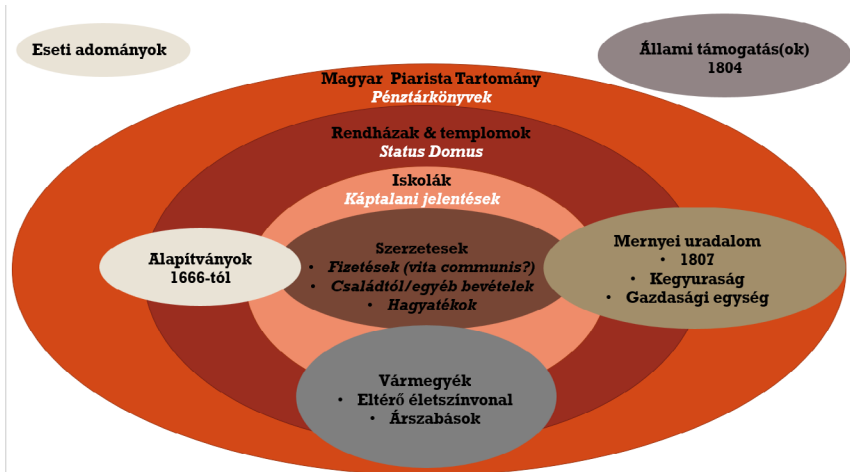
A piarista rend gazdasági helyzete a 19. század közepére⁷⁴ stabilizálódni látszódot, ami leginkább I. Ferenc magyar királynak volt köszönhető: ő volt az, aki a többoldalú egyeztetések és vizsgálódások nyomán felismerte, hogy a rend alapítványi tőkéi elégtelenek hosszú távon a fenntartható működéshez, ezért rendszeres évi államsegélyt utalt, valamint a székesfehérvári őrkanonokság birtokát, a kusztodiátust adományozta a kegyes tanítórendnek. E „háromlábú széken” történő egyensúlyozás tudatosabb és fenntarthatóbb gazdálkodásra vezette rá a rendfőnökséget, ami a bemutatott pénztárkönyvekből jól kiolvasható.

Feltűnő jelenség, hogy bár a rendházak jelentős része és a rendfőnökség adósságokat halmozott fel a századelőn, addig a szerzetes tanárok az állami fizetéseknek köszönhetően még befektetni is tudták jövedelmüket. Ebből arra következtethetünk, hogy a tanításért kapott összegeket a rendtagok nem adták át a házfőnököknek, hanem saját céljaikra használták fel, ami további vizsgálatokat tesz indokolttá, így a hagyatékok és végrendeletek áttekintését a magyar piarista levéltárban. Mit hagyott örökül egy-egy szerzetes földi élete végén? Mennyi pénz, könyv és egyéb ingóság volt a birtokában? Kik és hol kamatoztatták tanári fizetésüket a későbbi korokban? Megmaradt-e a rendfőnökség a későbbiekben is a rendtagok egy részének kamatkezelőjének? Fontos lenne továbbá azt is megnézni a Magyar Nemzeti Levéltárban, hogy miként jutottak pénzükhöz a pap tanárok, fennmaradtak-e kifizetési bizonylatok, nyugták? További kutatást igényelnek az egyes házak Status domusai, amelyekben a rendfőnökségi segélyek felhasználása mellett a házak és iskolák anyagi helyzetéről kapunk pontosabb képet.

A 19. századra megállapítható, hogy a magyar piarista rendtartomány sorsa összefonódott az állammal, nélküle nem tudta volna betölteni hivatását, vagyis a magyarországi és erdélyi diákok oktatását. Fordítva pedig: az állam és a magyar művelődés komoly károkat szenvedett volna, ha az egyik legnagyobb tanítórend működése pénzühiány miatt nem lett volna képes ellátni nevelői-oktatói tevékenységét. Az áttekintett forrásokból kivehető, hogy a mindenkori rendi vezetés igen súlyos összegeket fordított a tanárképzés helyszíneire is, vagyis azokra a rendházakra, ahol képezték a következő generáció pedagógusait. Pállya István, Dományi Márk, Egerváry Ignác és Bolla Márton rendfőnökök kitartó és szívós munkájának köszön-

⁷⁴ A rend 19. századi, sematikus gazdasági helyzetének áttekintéséhez a 11. ábra szolgál.

hetően a rendtartomány történetének eddigi legkritikusabb gazdasági válságát élte túl, sőt képessé vált átlépni a jövődő küszöbét. Így sikerülhetett többek között olyan diákokat felvenni és tanítani, mint Széchenyi István (1791–1860), Kossuth Lajos (1802–1894), Deák Ferenc (1803–1876), Klauzál Gábor (1804–1866), Ráday Gedeon (1806–1873) vagy Szentkirály Móric (1809–1882), akik a polgári átalakulás jelentős képviselői lettek hazánkban.

11. ábra A magyar piarista rendtartomány gazdasági életének sematikus ábrája a 19. század első felében